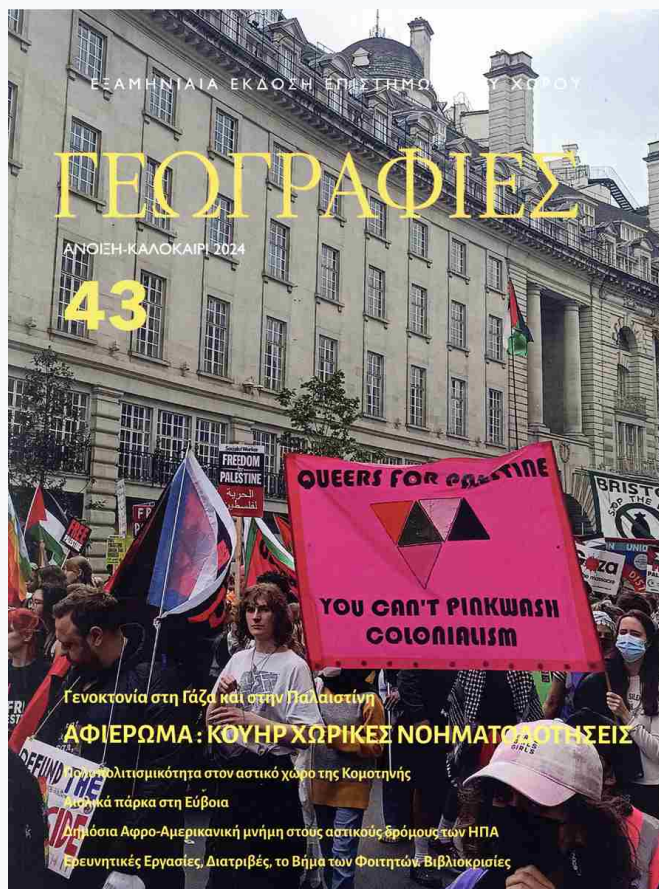

Γεωγραφίες

Γεωγραφίες, Τεύχος 43, 2024

Ο Λόης Λαμπριανίδης γράφει για το βιβλίο:
Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (2023) "Ο μονόδρομος
της ουτοπίας και τα όρια του αδύνατου: Το
δικαίωμα των ανθρώπων στα οικουμενικά κοινά"
Αθήνα: Νήσος

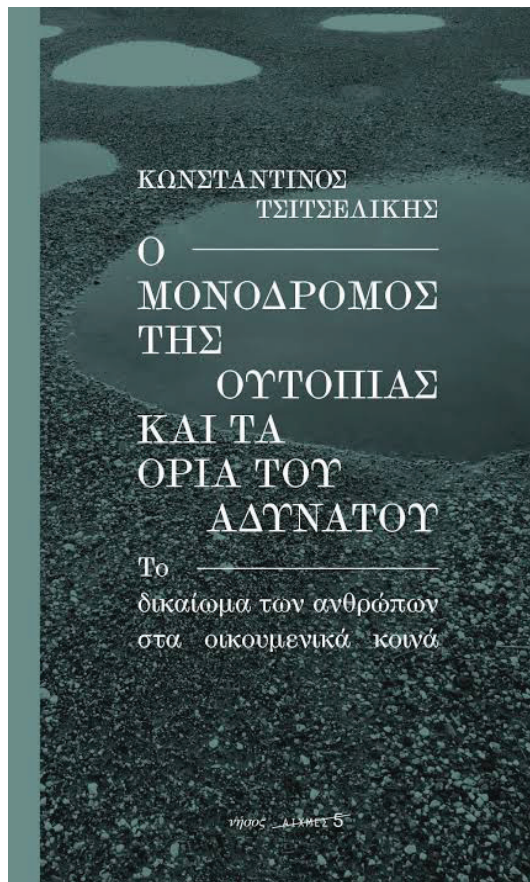
Λόης Λαμπριανίδης

Ο Λόης Λαμπριανίδης¹ γράφει για το βιβλίο:

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (2023)

Ο μονόδρομος της ουτοπίας και τα όρια του αδύνατου: Το δικαίωμα των ανθρώπων στα οικουμενικά κοινά

Αθήνα: Νήσος

τώντας δικαιώματα, συμφέροντα, αγαθά και χώρους που αφορούν τα κοινά. Τα οικουμενικά κοινά είναι οι πόροι, οι χώροι, τα αγαθά που δεν υπόκεινται αποκλειστικά στην κυριαρχία ενός κράτους ή και κανενός κράτους. Εξετάζει τις εξελισσόμενες φιλοσοφικές προσεγγίσεις διαχρονικά και τις δικαικές αποτυπώσεις της διαχείρισης των οικουμενικών πόρων στην προσπάθεια της ανθρωπότητας να ορίσει τους θεσμούς διακυβέρνησής τους. *Ένα κεντρικό ζήτημα που διατρέχει το βιβλίο είναι το Διεθνές δίκαιο για τη ρύθμιση των κοινών και πώς θα διασφαλιστεί ότι τα οικουμενικά κοινά μπορούν να καταστούν προσβάσιμα με όρους δημοκρατικής*

συμμετοχής. Στη συνέχεια κάνω τρεις επισημάνσεις:

Επισήμανση 1η: *Σήμερα υπάρχει μεγάλη κατανόηση της σημασίας των παγκόσμιων κοινών και της ανάγκης συλλογικής, αν όχι παγκόσμιας διακυβέρνησής τους, όμως δεν αρκούν οι γενικόλογοι προβληματισμοί.*

Ήδη το 1998 ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Κόφι Ανάν σημείωνε: «τα παγκόσμια κοινά αποτελούν το πεδίο πολιτικής στο οποίο η σύνδεση των διαφόρων δρώντων και

θεσμών είναι η πιο προχωρημένη». Δηλαδή υποστήριζε ότι διαθέτουμε «παγκόσμια κοινά» και ότι για τη διακυβέρνησή τους έχει υπάρξει μια προχωρημένη διασύνδεση μεταξύ των ενδιαφερομένων.

Πράγματι, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, υπάρχει μια διογκούμενη διεθνής συζήτηση ιδίως μετά το 1970 για τα παγκόσμια κοινά, που δεν περιορίζεται μόνο στο ακαδημαϊκό επίπεδο και στο θεσμοθετημένο ενδοκρατικό ή διακρατικό χώρο, αλλά κινητοποιεί άτομα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, σωματεία, διεθνείς άτυπους θεσμούς κ.λπ. Υπάρχει πια μια συσσωρευμένη γνώση που υποστηρίζει ότι η έννοια του οικουμενικού κοινού και αγαθού έχει πλέον εισέλθει στην κοινή κατανόηση και παραδοχή της ανθρωπότητας.

Ο Κόφι Ανάν υποστηρίζει επίσης πως έχει ήδη προχωρήσει η διασύνδεση των κοινωνιών των οικουμενικών αγαθών για τη διακυβέρνησή τους. Όμως χρειάζονται πολύ περισσότερα για να θεωρήσουμε ότι ακόμη και τα οικουμενικά κοινά που είναι ζωτικά για την υλική επιβίωση της ανθρωπότητας—όπως η κλιματική αλλαγή, η αειφορία, η βιοποικιλότητα και η παγκόσμια υγεία— και τα εξίσου κρίσιμα για την αξιοπρεπή επιβίωση της ανθρωπότητας—όπως η σχετική ισότητα πολιτών αλλά και κρατών— έχουν την όποια πιθανότητα ευδοκίμησής.

Το βιβλίο¹ περιλαμβάνει εντυπωσιακά πλούσιο υλικό, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα κοινών—όπως το νερό, ο αέρας, το έδαφος, οι ωκεανοί και τα ζώα αλλά και οι διαστημικές τροχιές, το διαδίκτυο, το γονιδίωμα, η τεχνολογία και ο πολιτισμός—χαρτογραφώντας αλλά και οριοθε-

1. Οικονομικός γεωγράφος, αφ. καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας, πρώην Γενικός Γραμματέας Ιδιωτικών Επενδύσεων υπουργείου Οικονομίας & Ανάπτυξης, loisl@uom.edu.gr.

Οι ιδέες της ισότητας και της οικουμενικότητας, που είναι αναγκαία προαπαιτούμενα της παροχής των οικουμενικών αγαθών, βρίσκονται κοντά μας εδώ και πάρα πολύ καιρό.² Το βιβλίο περιέχει μια τεκμηρίωση της παρουσίας, αύξησης και δράσης των «κοινωνών» των οικουμενικών κοινών, κατά τρόπο που να είναι σαφής η ποιοτική πλέον αναβάθμιση των αιτημάτων για τα οικουμενικά αγαθά. Όμως, δεν αρκεί μια κάποια αίσθηση της σημασίας των οικουμενικών κοινών αγαθών, δεν αρκούν οι συναντήσεις σε διάφορα φόρα, τοπικά, εθνικά και διεθνή και οι γενικόλογοι προβληματισμοί κατά τρόπο μη δεσμευτικό και οριστικό πρέπει να αποτελέσουν κεντρικό κριτήριο ή πρόταγμα άσκησης πολιτικής, όπως εύστοχα και τεκμηριωμένα αναδεικνύει ο συγγραφέας.

Επισημάνση 2η: Υπάρχει μια θεμελιώδης αντίφαση: ενώ τα δημόσια αγαθά τα διασφαλίζει το κράτος, η διασφάλιση των οικουμενικών κοινών/αγαθών απαιτεί οικουμενική διακυβέρνηση, η οποία όμως δεν υπάρχει.

Η οικονομική επιστήμη θεμελιώνεται στην ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών, και ορίζει δύο βασικές κατηγορίες αγαθών: τα ιδιωτικά και τα δημόσια. Η παροχή των δημοσίων αγαθών –π.χ. εθνική ασφάλεια, άμυνα και δρόμοι– προσφέρεται από τα κράτη. Θεωρεί ότι ο πάροχος των δημοσίων αγαθών στους πολίτες είναι το κράτος και στην πράξη του αυτή δεν οδηγείται ως «αγαθός ηγεμόνας» ή, αν χρησιμοποιήσουμε το νομικό όρο του συγγραφέα, ως «πάροχος αγαθής επιστασίας». Τα δημόσια αγαθά δεν προσφέρονται από την αγαθή φύση του ηγεμόνα, αλλά λόγω του εγχώριου και διεθνούς πολιτικοοικονομικού ανταγωνισμού. Όσον αφορά τον εγχώριο ανταγωνισμό είναι σα-

φές ότι η μη παροχή αναγκαίων δημοσίων αγαθών είναι δυνατό να οδηγήσει σε εκλογικές ήττες.³ Από την άλλη, η παροχή των δημοσίων αγαθών –π.χ. υψηλής ποιότητας σιδηροδρομικό δίκτυο– συμβάλλει στη βελτίωση της θέσης της χώρας στο διεθνή ανταγωνισμό που πάλλι φέρνει εκλογικά οφέλη.

Η νεοκλασική επιστήμη εδώ και πάνω από 20 χρόνια επέκτεινε το υπόδειγμα των δημοσίων αγαθών, ώστε να συμπεριλάβει τα οικουμενικά αγαθά υποκαθιστώντας απλώς τη θέση του κρατικού παρόχου των δημοσίων αγαθών με τη «Διεθνή Κοινότητα» που αναλαμβάνει την παροχή των οικουμενικών αγαθών, «αγαθή τη θελήσει». Τα πράγματα όμως διαφέρουν ριζικά στην περίπτωση των οικουμενικών κοινών και αγαθών. Εδώ δεν υφίσταται καμία ανταγωνιστική εκλογική διαδικασία που θα οδηγήσει το «οικουμενικό εκλογικό σώμα» στην επιλογή ή απόρριψη του ενός ή του άλλου κυβερνήτη και έτσι θα τον πειθαναγκάσει σε παροχή των επιθυμητών οικουμενικών αγαθών γιατί απλά δεν υπάρχει τέτοιο εκλογικό σώμα.

Έτσι, δεν υπάρχει κάποιος «επιτευδών» που να έχει συμφέρον να παράσχει τα οικουμενικά αγαθά με αποτέλεσμα την υποπαραγωγή ή και πλήρη απουσία τους, εκτός ίσως των διαστρεβλωτικών περιπτώσεων της παραγωγής τους μέσω «περίφραξης» – όπως π.χ. η χειραγώγηση του διαδικτύου από τις Bigtech της Σίλικον Βάλεϊ με την υποστήριξη των ΗΠΑ. Επιπλέον τα οικουμενικά αγαθά δεν παράγονται από το διακρατικό σύστημα, καθώς είναι σαφές ότι εάν κάποια οντότητα τα προσφέρει με δικό της κόστος θα τα απολαύσουν και οι άλλοι – οι ανταγωνιστές της (αρχή της «λαθροεπιβίβασης» – *free rider*).

Οι δυσκολίες για την παραγωγή

και διακυβέρνηση των παγκόσμιων κοινών είναι πάρα πολλές:

Πρώτον, *δεν υπάρχει «βασιλική οδός» προς τα οικουμενικά κοινά γιατί είναι εξαρχής υπονομευμένη από την περίπου διαχρονική ιδέα του ανταγωνισμού ως παιγνίου μηδενικού αθροίσματος*, που θεωρείται η βασική δομική λίθος της ανθρωπίνης συνύπαρξης, η διαμορφώνουσα αξία στις ανθρώπινες σχέσεις.

Επί δεκαετίες μαθαίναμε ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους αποκλειστικά εγωιστές και ιδιοτελείς.⁴ Η νεοκλασική οικονομική θεωρία στηρίζεται στον «οικονομικό άνθρωπο» που ενεργεί ορθολογικά, με τέλεια γνώση και επιδιώκει τη μεγιστοποίηση της προσωπικής χρησιμότητας ή ικανοποίησης. Έτσι, η κυρίαρχη ιδεολογία επισκιαίνει το γεγονός ότι οι άνθρωποι μπορεί να είναι καλοί, έντιμοι και αξιοπρεπείς ενώ το ένστικτο της συνεργασίας αντί για τον ανταγωνισμό, της εμπιστοσύνης αντί για τη δυσπιστία έχει μια εξελικτική βάση που φτάνει ως την απαρχή του είδους μας. Αν αυτή η αυτόματη στάση προς τον ανταγωνισμό δεν υποχωρήσει, αν δεν υπάρξει μια ριζοσπαστική αλλαγή παραδείγματος, σύμφωνα και με τις υποδείξεις του συγγραφέα, ας μην περιμένουμε την παραγωγή των οικουμενικών αγαθών μέσα από τα οικουμενικά κοινά.

Δεύτερον, *δεν υπάρχει «βασιλική οδός» προς τα οικουμενικά κοινά γιατί είναι υπονομευμένη από την περίπου διαχρονική ιδέα του ανταγωνισμού των κρατών για την απόκτηση ανταγωνιστικής ισχύος σε παγκόσμιο επίπεδο* (στρατιωτικής, οικονομικής κ.λπ.) και από την κατανόηση των «κοινών τοις πάσι» (*res communis*) ως «κοινών χωρίς κύριο» (*res nullius*) δηλαδή κατανόηση των «κοινών» ως «κενών» και έτσι, ισχυρά κράτη και μεγάλες

επιχειρήσεις τα ιδιοποιούνται και τα εκμεταλλεύονται.

Βεβαίως, το παγκόσμιο σύστημα είναι εξ ορισμού ανταγωνιστικό. Το διεθνές διακρατικό σύστημα ορίζεται ορθώς από τη διεθνοπολιτική επιστήμη ως άναρχο, καθώς δεν απέχει πολύ από τη χομπσιανή ιδέα της φυσικής κατάστασης: «του πολέμου όλων εναντίον όλων». Οι διαδοχικές ηγεμονίες που «οργάνωσαν» το διεθνές αυτό χάος, όπως ήταν π.χ. η προηγηθείσα βρετανική και η τρέχουσα αμερικανική αδυνατούν να παράσχουν εκείνη την ηγεσία που θα αρθεί στο ύψος της παραγωγής των οικουμενικών αγαθών, διότι βρίσκονται εξ ορισμού σε ένα διαρκές παίγνιο κυριαρχίας και διατήρησής της, ενώ παράλληλα ιδιοποιούνται ασύμμετρα τα οφέλη του παρόντος.

Η παγκόσμια ηγεμονία του ενός, ακόμα και αν συμπεριλάβει την παροχή κάποιων οικουμενικών αγαθών στις αρχές του, θα είναι μίζερη και μερική και θα διασφαλίζει μόνο τον ηγεμόνα και τους «φίλους του», όποιοι και αν είναι αυτοί –άτομα, τάξεις, κράτη στην ίδια γεωπολιτική σφαίρα επιρροής– και εντέλει θα υπονομευθεί από το κυρίαρχο ανταγωνιστικό πνεύμα. Η αναγκαία οδός προς την παροχή των ζωτικών οικουμενικών αγαθών γίνεται πιο πιθανή μέσω της μετακίνησης σε έναν πολυπολικό κόσμο που προϋποθέτει τη δημοκρατική ισότητα των εμπλεκομένων.

Με τον ανταγωνιστικό τρόπο παραγωγής των αγαθών στο πλαί-

σιο της οικονομίας της αγοράς και με τον εξίσου ανταγωνιστικό, αν και με άλλα μέσα, διεθνοπολιτικό κρατικό ανταγωνισμό, η παραγωγή των οικουμενικών αγαθών υπονομεύεται πλήρως. Επομένως, βρισκόμαστε ενώπιον θεμελιώδους αδιέξοδου: Χρειάζεται αλλαγή παραδείγματος ως αναγκαία συνθήκη για την παροχή των υποχρεωτικών για την επιβίωση –ανθρώπων και πλανήτη– οικουμενικών αγαθών, όπως πολύ εύστοχα τεκμηριώνει ο συγγραφέας.

Χρειάζεται κυριολεκτικά μια επανάσταση στην ανθρώπινη συμπεριφορά και σκέψη, ώστε να υποκαταστήσει τον ανταγωνισμό με τη συνεργασία και τον ηγεμονικό ρόλο με το δημοκρατικό. Σε άλλη εποχή αυτό ονομάστηκε «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα», σήμερα μπορούμε να το πούμε «Συνεργασία ή Εξαφάνιση». Στην κατεύθυνση αυτής της τόσο κρίσιμης διακλάδωσης του ανθρώπινου πολιτισμού από τον ανταγωνισμό στη συνεργασία, μέσω της ανάδυσης της αξίας των οικουμενικών κοινών και αγαθών, καταθέτει τη σημαντική του συμβολή, πάντοτε υπό το νομικό πρίσμα ο συγγραφέας και γι' αυτό ακριβώς του οφείλουμε ευγνωμοσύνη.

Επισημάνση 3η: *Η οικουμενική διακυβέρνηση που θα διασφάλιζε τα οικουμενικά κοινά υπονομεύεται τόσο από τα ισχυρά κράτη όσο και από τις πανίσχυρες ιδιωτικές επιχειρήσεις.*

Η διαχείριση των οικουμενικών κοινών ξεπερνά τα όρια της κρατι-

κής εξουσίας και επομένως την έννοια της κρατικής κυριαρχίας. Η ιδέα ότι τα οικουμενικά κοινά απαιτούν οικουμενική διακυβέρνηση και ένα νέο διεθνές δίκαιο, τα οποία συνιστούν αφεαυτών κοινά, έρχεται ξανά και ξανά στην επιχειρηματολογία του συγγραφέα. Η απουσία κανόνων διαχείρισης και ενός διεθνούς δικαίου των κοινών οδηγεί σε «περιφράξεις» και αποκλεισμούς. Τα οικουμενικά κοινά απειλούνται από την τεράστια ισχύ κάποιων πολύ μεγάλων επιχειρήσεων.

Κλείνοντας, επισημαίνω πως η τεράστια ισχύς κάποιων πολύ μεγάλων επιχειρήσεων αποτελεί πια ένα μεγάλο πρόβλημα για την παγκόσμια κοινότητα, πολύ πέραν της υφαντικής των οικουμενικών αγαθών. Σήμερα υπάρχουν «πολυεθνικές επιχειρήσεις αμοιβαίων κεφαλαίων - δείκτες» που τα υπό διαχείριση περιουσιακά στοιχεία τους υπερβαίνουν το ΑΕΠ όλων των χωρών εκτός αυτό των ΗΠΑ και της Κίνας.⁵ Οι εταιρείες αυτές έχουν αποκτήσει απίστευτη οικονομική αλλά και πολιτική ισχύ λόγω των μεγεθών τους και της στενής διαπλοκής των ηγετικών τους στελεχών με την πολιτική εξουσία στη Δύση, μέσω του φαινομένου των «περιστροφόμενων θυρών». Έτσι, ασκούν καθοριστική επίδραση στις πολιτικές της Δύσης και ως εκ τούτου σε όλο τον πλανήτη. Το διεθνές προοδευτικό κίνημα πρέπει να συμβάλει ώστε να ελεγχθεί η δράση τους.

Σημειώσεις

1. Προσχέδιο του κειμένου αυτού αποτέλεσε τη βάση της εισήγησής μου στην παρουσίαση του βιβλίου μαζί με τη Δώρα Κοτσάκα και τον Γιώργο Παπανικολάου. Τη βιβλιοπαρουσίαση συνδιοργάνωσαν οι εκδόσεις νήσος και το New York University in Athens στις 19.10.2023.

2. Στοιχεία της μπορεί να βρεθούν π.χ. στην αρχαία φιλοσοφία, ενδεικτικά ο «Διογένης ο κυνικός» «είμαι πολίτης του κόσμου».

3. Βλ. το τρέχον παράδειγμα της τεράστιας καταστροφής στη Θεσσαλία λόγω απουσίας δημοσίων αντιπλημμυρικών έργων κ.λπ.

4. Τα πειραματικά οικονομικά το έχουν ανατρέψει αυτό.

5. 10 τρισεκατομμύρια δολάρια η BlackRock, 8 η Vanguard, 4 η State Street και αρκετές με 1 τρισεκατομμύριο.